

Մերգեյ Ա. Աղաջանյան
Քանաս. գիրք . թեկնածու

ԵՂԵԼՈՒԹՅՈՒՆ, ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ԱԶԳԱՅԻՆ ԻՆՔՆԱԳԻՏԱԿՅՈՒԹՅՈՒՆ*

Մարդկության մշակութաստեղծ գործունեության ողջ ընթացքի մեծագույն ձեռքբերումը խոսքն է:

Եվ բոլորովին էլ կարևոր չէ, թե մարդու բանական-մշակութաստեղծ լինելը բացատրելու փորձերից (կրոնական, աշխատանքային-էնգելսյան, գենետիկ-կենսաբանական և այլն) ո՞ր տեսակետի կողմնակիցը կարող է լինել յուրաքանչյուր ուր: Կարևոր է հետևյալ ակնառու ճշմարտությունը. գիտակցությունն անգամ անճարակ կլինե՞ր, և մարդկային կեցությունը կզրկվեր իմաստից, եթե չլիներ **խոսքը**: Մի փոքր էլ չափազանցելով՝ կարող ենք ասել. մարդ տեսակի համար ամեն ինչ սկսվում է խոսքից և ավարտվում խոսքով: Նա է «խոսեցնում» տեղեկություն պարունակող բոլոր օբյեկտները, նաև՝ ապահովում տեղեկատվական բոլոր համակարգերի գոյությունը: Խոսքի անփոխարինելի նշանակությունը ճշտելու համար բավական է միայն մի պահ պատկերացնել, թե ի՞նչ կլինի, եթե այն դադարի գոյություն ունենալ:

Խոսքը կարող է լինել արարիչ, կարող է նաև դատապարտել ոչնչացման՝ նայած թե ո՞վ է օգտագործում այն: Քանզի նա ոչ միայն արձանագրում է մեզանից անկախը, մարդու մասնակցությամբ եղածը, նաև՝ կամա-ակամա ծրագրավորում է լինելիքը: Մենք ամեն ինչ գիտենք այնպես, ինչպես ներկայացվում է խոսքի մեջ: Հետևաբար՝ խոսքային է նաև **եղելության** գոյակերպը մեր իմացության մեջ:

Եղելությունը (համաժամանակյա կամ տարաժամանակյա իրադարձություններ) ինքնակա է, անկախ է մեր իմացությունից, մեկնաբանությունից, իմաստավորումից: Յուրաքանչյուր եղելության նախորդում է պատճառը և հաջորդում հետևանքը: Այս շղթայի ամեն միավորը միաժամանակ և՛ պատճառ է, և՛ եղելություն, և՛ հետևանք՝ նայած թե ժամանակի ինչ կտրվածքում է դիտարկվում: Սակայն այս շղթայի մշտապես դերափոխվող միավորների մեջ ամենակարևորը թերևս եղելության գոյակերպն է: Մարդու համար այն փաստի նշանակություն է ստանում, երբ դառնում է ըստ ամենայնի նաև՝ օբյեկտիվորեն ճանաչված: Ժամանակի յուրաքանչյուր հատույթում եղելությունը փաստի է վերածվում (ներառվում

Գ. (Թ) փարի, թիվ 2 (34) ասորի-հունիս, 2011

ՎԵՄ համահայկական համոզան

* Կիսելով հետազոտության պրոցեսից պատմաբանի դիրքորոշման դուրսնդման անհնարինության մասին Ս. Աղաջանյանի հարցադրումը, միաժամանակ կարծում ենք, որ հետազոտողի անկողմնակալությունն ու գիտական ճշմարտությունը տարբեր բաներ են. կարելի է լինել անկողմնակալ, բայց հանգել սխալ եզրակացության: Բացի դրանից՝ անկողմնակալ չեն նաև սկզբնաղբյուրները: Ուստի գոյության ունեն որոշակի սահմանագծեր պատմաբանի դիրքորոշման սոցիալական պայմանավորվածության, կանխակալ կարծիքի, առավել ևս՝ բացահայտ կեղծարարության միջև: Հուսով ենք, որ իր հաջորդ հրապարակումներում այս փոքրածավալ, բայց արժեքավոր հոդվածի հեղինակը կիստակեցնի նաև այդ սահմանագծերը: Խմբ.: Հոդվածն ընդունվել է տպագրության 22. 05. 2011:

է իմացութեան տիրույթ, փաստվում կամ փաստագրվում է) խոսքով: Դ-ա է մեր գիտակցության մեջ եղելության գոյության հնարավոր միակ, ավելի ճիշտ՝ լավագույն կերպը: Սակայն երբ եղելությունը «վերածվում է» խոսքի, մասամբ կամ ամբողջապես զրկվում է ամբողջականությունից կամ օբյեկտիվ բովանդակությունից: Պատճառները շատ են. նշենք միայն, որ փաստողը կամ փաստագրողը մարդն է, որը մեծագույն ցանկության դեպքում անգամ գործնականում գրեթե չի կարող.

ա. եղելությանն իրագել լինել ամենայն մանրամասնությամբ,
բ. եղելությունը փաստել կամ փաստագրել բացարձակ անկողմնակալությամբ (սոցիալական հանգամանքներ, ընդունակություններ, աշխարհայացք, համակրանքներ ու հակակրանքներ և այլն):

Հենց այդ պահից էլ և այդ ու այլ պատճառներով սկիզբ է առնում մեկ այլ բան, որը եղելության հիմքով է, բայց ավելի հաճախ եղելությունը չէ: Դ-ա **պատմությունն** է¹: Պատմության գոյակերպն առաջին հերթին՝ խոսքային է, և այն մեզ լավ ծանոթ է իբրև պատմագրություն, մատյան, ուսումնասիրություն, դասագիրք, հանրամատչելի և գեղարվեստական գրականություն, առասպել, էպոս ... Այսինքն՝ ընդհանրացված մարդկային **հիշողության** (հատկապես՝ հասարակական և պատմական²) և **իմացության**՝ բանավոր կամ գրավոր, խոսքային դրսևորման ցանկացած կերպ:

Եղելությունը չի կարող պատմություն դառնալ, քանի դեռ ֆիզիկապես գոյություն ունեն տվյալ իրողությունները որպես կենսագրություն ապրած սերունդները: Հաջորդ սերունդները, իրենց կենսական հանգամանքներից և կենսական անհրաժեշտություններից ելնելով, **հետահայաց** (ռետրոսպեկտիվ) իմաստավորմամբ պատմելով կամ վերապատմելով են եղելությունը պատմություն դարձնում: Դ-ա պատմողի միջնորդությամբ՝ եղելության իմաստավորումն է, որը մարդու մշակութաստեղծ գործունեությանը բնորոշ կարևորագույն հանգամանք է ընդհանրապես: Նույնիսկ մեր արարչությունից դուրս և ինքնակա՝ բնությունն ու իր իրողությունները մենք ընկալում, իմաստավորում և արժևորում ենք իրենց օբյեկտիվ գոյակերպը, գոյության իմաստն ու արժեքն արհամարհելով: Մեր վերաբերմունքն այդ ամենի նկատմամբ ոչ թե մեր՝ որպես ամբողջի բաղկացուցչի գոյությամբ հայտնաբերված վերաբերմունք է, այլ նախկին **սփրոջից** ժառանգություն ստացածի լիիրավ տիրոջ պահվածք, որի եսակենտրոն շահն այդ ամենի իմաստավորման միակ դիտանկյունն է:

Ուստի, պատմությունն առավել ևս կայանում է որպես մի փաստ, որի մանավանդ բովանդակությունը կարող է լրջորեն տարբեր լինել եղելության բովանդակությունից: Նրանում, ինչպես արդեն ասվեց, անպայման (բացահայտ կամ անգամ՝ հնարավորինս չեզոք պահվածքի թվացյալ օբյեկտիվության շրջանակներում) էական մասնակցություն են ունենում **ժամանակի** պահանջմունքը, պատմող **անհատի** էությունը³:

Ճիշտ է, թե սխալ, լավ է, թե վատ, միևնույն է՝ եղելության իմացությունը (այնպես, ինչպես մենք ենք այն իմաստավորում) զգալիորեն հեռանում է եղելության

1 Տե՛ս Ազարյան Վ., Արվեստի պատմության մասին, «Գարուն» ամսագիր, Եր., 2005 թ., N 9, էջ 27-32:
2 Անհատական, հասարակական և պատմական հիշողության առանձնահատկությունների վերլուծությամբ զբաղվել են բազմաթիվ գիտնականներ (Մ. Գալբրեյթ, Պ. Նորա, Է. Շիլս և այլք): Նրանց տեսակետների ներկայացումը և վերլուծությունը դուրս է հոդվածի նպատակահորումից:
3 Տե՛ս Ստեփանյան Ա., Պատմությունն իբրև տեքստ, «Պատմություն և կրթություն» ամսագիր, Եր., 2005 N 1-2, էջ 9-22:

ժամանակից, օբյեկտիվ, անկախ կեցությունից ու բովանդակությունից: Այսինքն՝ մեր գիտակցությունը չի կարող եղելությունը ճանաչել առանց այն պատմության փոխակերպելու, ուրեմն և՛ վերաիմաստավորելու: Հետևաբար, շատ կասկածելի է այն համոզմունքը, թե մենք ճշգրիտ գիտենք կամ կարող ենք իմանալ եղելությունն իր բոլոր հանգամանքներով և նախնական, ամբողջական բովանդակությամբ: Դրա համար էլ նույն եղելությունը յուրաքանչյուր անգամ պատմվում է վերստեղծվելով ու վերաիմաստավորվելով: Սա հստակ օրինաչափություն է՝ մարդու կենցաղային, կենսագրական իրողություններից մինչև համագային ու համաշխարհային նշանակության եղելությունները պատմության փոխարկվելու գործընթացում⁴: Դրանում, ինչպես տեսանք, էական է խոսքը:

Պատմությունը կայանում է նաև այլ արտեֆակտերով՝ անհատական կամ պետական կարևորության իրեղեն հավաքածուներ (արխիվ, թանգարան)⁵, հուշարձաններ, տեղանուններ, հիշատակի ու տոնակատարության օրեր, որոշ անհատների շուրջը հարգանքի ու մեծարանքի մթնոլորտի ձևավորում և այլն⁶:

Այսպես թե այնպես, ի վերջո, եղելության փոխարկումը պատմության անպայման տեղի է ունենում **ժամանակների համադրության** կամ **հակադրության** (եղելության ժամանակ և պատմողի կամ պատմագրողի ժամանակ) սկզբունքով: Այստեղ և այսպես հանդիպում են անցյալն ու ներկան: Այդ հանդիպման ժամանակ անցյալի եղելությունը մեզ համար պատմության է փոխարկվում՝ իմաստավորվելով կամ վերաիմաստավորվելով ըստ ներկա պահանջմունքների, հանգամանքների, կենսական անհրաժեշտությունների և մարտահրավերների: Սակայն այդ հանդիպումն իմաստավորվում է մի կարևոր առումով ևս, որի մասին քիչ հետո...

Եղելությունը պատմության փոխարկվելիս խախտում է ժամանակի վերաբերյալ երեք չափումներով բնութագրվող (**անցյալ, ներկա, ապագա**) մեր գծային և պարզունակ պատկերացումը: Բայց մինչ դրա մասին խոսելը, հարկ է նշել, որ նույնիսկ նման պարզագույն ընկալման մեջ էլ առկա է մի կարևոր պայմանականություն: Դա **ներկայի** և **ապագայի** հարաբերականությունն է, որն ակնհայտ է առաջին իսկ հայացքից: Միակ որոշակին և անվիճարկելի **անցյալն** է, որը, անկախ իր տևողության վերաբերյալ (սկզբի անորոշությունը) մեր իմացությունից, անընդհատ և անկասելիորեն մեծացող միավոր է: **Ապագան**, ըստ ամենայնի, նույնպես մեծ (վերջն անիմանալի է), բայց ամեն ակնթարթ նվազող միավոր է: Իսկ **ներկան**, որը մեր ընկալումներում վայրկյան, րոպե, ժամ, օր և այլն լինելուց զատ, եթե անգամ դար էլ լինի, միևնույն է, փոքր և անկայուն տևողություն է: Էլ չենք ասում խնդիրը տիեզերական անվերջության մեջ դիտարկելու մասին: Անվերջություն, որի համադրությամբ մանավանդ մարդկային կյանքի տևողությամբ որոշակիացող **անցյալ-ներկա-ապագա** չափումը, ըստ էության, աննկատ, անգո պայմանականություն է: Բայց նույնիսկ մեր ընկալումների սահմաններում էլ **ներկան** նաև խաբուսիկ միավոր է. **այն ամեն ակնթարթ անցյալի փոխարկվող ապագան է:**

Ժամանակի մարդկային ընկալման վերաբերյալ այս փոքրիկ դիտարկումն անգամ ակնհայտ է դարձնում անցյալ-ներկա-ապագա միավորներից յուրաքանչ-

4 Պատմական գիտելիքի օբյեկտիվության հիմնախնդրի վերաբերյալ տեսակետների վերլուծությունը տես Սмоленский Н.И., Теория и методология истории. М., 2008, с.160-197.
 5 Տես «Թանգարան» ամսագիր, Եր., 2009, N 1, էջ 17-44:
 6 Տես Մարության Յ., Յայ ինքնության պատկերագրությունը, հ. 1, Եր., 2009, էջ 27-170:

յուրի նկատմամբ հոգեբանական վերաբերմունքի բնույթը: Պատահական չէ, որ մարդու համար իմաստով լեցուն, խորհրդատու, համեմատաբար կայուն և իմանալի, շատ թե քիչ վստահելի միակ տիրույթն **անցյալն** է: Ահա թե ինչու անցյալին վերադարձը, անցյալը նորից ու նորովի «խոսեցնելու» պահանջմունքը մշտապես տրոփող պահանջմունք է և՛ շարքային քաղաքացու, և՛ գիտնական մասնագետի, և՛ ազգի համար:

Սակայն եթե շարունակենք խնդրի քննարկումն առօրեական ընկալումներից ու պատկերացումներից դուրս գտնվող հանգամանքներում, ապա հնարավոր կլինի ցույց տալ ներկայի թեև պայմանական, բայց շատ ավելի «շոշափելի» գոյակերպեր: Դրանցից, նկատի ունենալով հոդվածի բովանդակությունը, կարելի է առաջին հերթին առանձնացնել մեկը՝ պայմանականորեն անվանելով **մշակութային ներկա**: Դրա անորոշ թվացող ընդգրկման մեջ կողմնորոշվելու համար պիտի հաշվի առնել հետևյալը: Անցյալից այն ամենը, ինչը մենք համարում կամ ընկալում ենք որպես մեզ վերաբերող, մեր նկարագրի ու կենսակերպի առումով էական, շարունակում է գոյատևել ու մասնակից լինել մեր ֆիզիկական ներկային: Եվ հակառակը: Հետևաբար, անցյալին վերաբերող մեր **հիշողության** դաշտը որոշակիորեն բովանդակավորված ռեալություն է, որը ձևավորվում է որոշակի ընտրությամբ գոյացած մշակութային արժեքների խմբով: Ե՛վ անհատները, և՛ ազգերը, թեկուզ բազմաթիվ միջնորդավորումներով, զգալիորեն դրանով են իմաստավորում իրենց ֆիզիկական ներկան ու ապագան: Ընդ որում, պիտի նկատի ունենալ, որ այս դեպքում մշակութային ներկան ու իմացությունը դառնում են միանգամայն տարբեր ընդգրկումներով հասկացություններ: Տարբեր աղբյուրներից ձևավորված **իմացության** նույնիսկ հսկայական ծավալից կարող է մի չնչին մասը միայն վերածվել մշակութային ներկայի: **Միայն այն մասը, որն անկախ ժամանակների ու սերունդների հեռավորությունից, այդ հիշողությունը կրող անհատը կամ սերունդն ապրում ու վերապրում է իբրև անձնական ճակատագիր:**

Կոնկրետ ժամանակից ու կենսական հանգամանքներից վերացարկմամբ ձևավորվող ներկայի մի տարբերակն էլ կարելի է անվանել **երևակայական ներկա**: Սա դրսևորվում է երևակայական (մտապատկերներ) կամ պայմանական ռեալության (դեկորացիա) հանգամանքներում: Երևակայական ներկան ըստ էության խաղն է (և՛ մանուկների, և՛ մեծահասակների) և օժտված մարդու ստեղծագործական աշխատանքը: Մարդու գործունեության այս ձևի մեջ ներկայի դրսևորման առանձնահատկություններին անդրադարձը ավելի շատ վերաբերում է թերևս՝ արվեստագիտությանը, հոգեբանությանն ու մանկավարժությանը, որի պատճառով էլ այն մանրամասնելու առաջադրանքը հարկ է թողնել ավելի տեղին առիթի: Բայց մի նկատառում անելու հրապուրանքից չենք ուզում մեզ զրկել: Դա հետևյալն է. ներկայի այս տարբերակը հեշտությամբ իր մեջ է ներառում ոչ միայն իր արարողին, այլ նաև իր պայմանականությանը հարաբերվող հաղորդակից մարդկանց: Այժմ դրան զգալիորեն նպաստում են նաև օգտագործվող տեխնիկական միջոցները:

Սակայն վերադառնանք ներկայի դրսևորման առանձնացված տարբերակի դիտարկմանը, որի վերաբերյալ ասվածը կարելի է ամփոփել այսպես: Արդեն նշեցինք, որ պատմությունը կայանում է եղելության (անցյալ) և պատմողի կամ պատմագրողի (ներկա) ժամանակների հանդիպման ձևով: **Թեև ներկան հարահու ակնթարթ է, բայց անտեսել չի կարելի, որովհետև հենց նշված հանդիպումով է ոչ**

միայն իմաստավորվում կամ վերահիմաստավորվում անցյալը, այլև կողավորվում ապագան: Պատմվելով կամ վերապատմվելով՝ ձևավորվող պատմությունը, կամա թե ակամա, ամբողջացնում-ամրապնդում է ազգային տարբերակիչ առանձնահատկությունների այն խումբը, որն ընդունված է անվանել **արժեհամակարգ:** Նաև՝ դրանք մարմնավորող ազգային (հաճախ էլ այլազգի) այն գործիչներին, որոնք աստիճանաբար դառնում են **արքետիպեր:** Արժեհամակարգը պահպանելը, արքետիպերին ընդօրինակելը և հաջորդ սերունդներին ոչ միայն փոխանցելը, այլ նաև նրանցից նախանձախնդրորեն նույնը պահանջելը դառնում է անգամ չգիտակցված, բայց կենսական կարևորություն ունեցող համազգային նպատակ, վարքագծի ղեկավար, գոյության իմաստ: Դրա համար էլ կարելի է վստահորեն պնդել, որ դեռևս գոյատևող ազգերի կյանքում ի՛նչ լինելու է՝ արդեն եղել է (պատմության մեջ), ինչ ասվելու է՝ վաղուց ասվել է (պատմության մեջ): **Այսինքն՝ եղելությունների կրկնություններն՝ ըստ այնմ, թե մենք նրանց ինչ իմաստներ ենք վերագրում, հաճախ անխուսափելի են այնքանով, որքանով որ պատմության միջոցով դրանք նախապատրաստվում-ծրագրավորվում են:** Ուստի՝ արդեն դժվար չէ գլխի ընկնել, որ ապագայի ծրագրավորումը տեղի է ունենում երկու ձևով. կա՛մ եղելությունը գաղափարականացնելով (եղելության պատմություն), կա՛մ գաղափարը պատմականացնելով (պատմությունն իբրև եղելություն): Առաջինը եղելության իմաստավորումն է, երկրորդը՝ չեղած, բայց անհրաժեշտ եղելության հորինումը:

Պատմության գոյության իմաստն ու նպատակն **ազգային հոգեկերտվածքի, ինքնագիտակցության** ձևավորումն է: Նշանակալին այն է, որ նրա կարևորագույն՝ իր գոյությունն իմաստավորող գործառույթը մագաչափ անգամ չի պասիվանում նույնիսկ այն դեպքում, երբ պատմողն ինքը չի գիտակցում դա: Իսկ պատմվում է, ըստ էության, ոչ թե այն, ինչ և ինչպես իրականում եղել է, այլ ըստ արդեն իսկ ձևավորված արժեհամակարգի պահանջարկ ունեցողը, կամ այն, ինչը հիմնավորում է այդ արժեհամակարգի անհրաժեշտությունը, ճշմարտացիությունը, նպատակահարմարությունը:

Ինքնըստինքյան հասկանալի է, որ մենք էլ, մեր ձևավորած պատմության (եղելությունների իմաստավորման) արդյունքում դարը դարի վրա ունեցել ենք այն, ինչն ակնհայտ է որպես ազգի փաստացի կեցություն: Իսկ դրանից դժվար չէ գլխի ընկնել, որ մեր կեցությունը բացարձակ նույնական է մեր արժեհամակարգին և ազգային ինքնագիտակցության կողավորվածությանը⁷:

Ասվածն ապացուցելու համար կարելի է վկայաբերել մի շարք օրինակներ, որոնք մեր կեցության և գիտակցության նորմերից են:

- Մենք զարմանում ու փորձում ենք հասկանալ, թե ինչպե՞ս կարելի է բազմաթիվ ճակատամարտերում հաղթելուց հետո ի վերջո պատերազմը տանուլ տալ (Սպարտակ, Հանիբալ, Նապոլեոն և այլք): Բայց նույնիսկ չենք էլ փորձում հասկանալ, թե այդ ինչպե՞ս կարող է հաղթանակը ... բարոյական լինել, իսկ ողբերգությունը՝ նույնիսկ ... լավատեսական:

- Մենք մեզ համոզել և փաստորեն շարունակում ենք համոզել, որ անցյալում հիմնականում պետականությունից զուրկ ժողովուրդ ենք եղել, այսինքն՝ հիմա էլ չենք կարող ունենալ:

- Իբր՝ մենք մշտապես մաքառել ենք ու պայքարել (իմա՝ դիմացել) գոյատևման

7 Տե՛ս Նալչաշյան Ա., Եթնիկական հոգեբանություն, Եր., 2001, էջ 48-74:

համար, այսինքն՝ գոյատևումն է եղել հազարամյակների մեր գերխնդիրը:

- Պետականություն չունեցած ժամանակ մեր եկեղեցին իբր՝ փոխարնել է նրան. մեր եկեղեցուն մեծարելու ակնհայտ նպատակով այսպես ասողները չեն էլ գիտակցում, որ եկեղեցուն ու հոգևորականությանն ավելի լուրջ մեղադրանք չի էլ կարելի ներկայացնել, որովհետև մեր մեծագույն և անդառնալի կորուստները եղել են հենց պետականությունից զուրկ շրջանում:

- Մեր ձախողումների և կորուստների մեջ մեղավոր են աշխարհի հզորները, որոնք մեզ կամ հալածել ու կոտորել են, կամ կարող էին հովանավոր լինել, բայց չեն եղել:

- Ազգի մեր տեսակի վերաբերյալ մեր և այլոց պատկերացումները սովորաբար ձևավորում ենք քրիստոնեության ընդունման ժամանակաշրջանից սկսած, քանզի վստահ ենք, որ հենց այդ թվականին և այդպես գլխապատահաբար քրիստոնեանալը շատ անհրաժեշտ էր ու միակ ճիշտ քայլն էր, որպեսզի չձուլվեինք այլոց:

- Մեզ համար լրացուցիչ փաստեր բերելու անհրաժեշտություն երբեք էլ չի եղել, որպեսզի մի ավելորդ անգամ էլ համոզվենք հայի անմիաբանության աքսիոմայի մեջ. մեր մի մասն անսխալական, անքննելի հայրենասեր է, մյուսը՝ դավաճան. ոչ թե՛ այլընտրանք փնտրող, առկա ստերեոտիպերին չհամակերպվող, այլ անպայման դավաճան:

- Այս աշխարհում հայի առաջնահերթ կոչումն է հոգևոր արժեքներ ստեղծելը և դրանց մեջ իր գոյության երաշխիքը տեսնելը:

- Հայը կռվող է, պատերազմում անվախ, իսկ թուրքը՝ ոչ. մեզ նեղություն չենք տալիս հասկանալու, թե այդ ինչպե՞ս պատահեց, որ չկռվող թուրքն իրեն երբևէ չպատկանած տարածքների վրա ձևավորեց երեք պետություն (Թուրքիա, Ադրբեջան, Հյուսիսային Կիպրոս): Իսկ մենք ...

- Ոչինչ, որ Ադրբեջանը տնտեսապես և զինական ուժով մեզնից արդեն առավել է: Դրան հակակշիռ՝ մենք ուժեղ ենք ոգով և կամքով ու հնարավոր նոր պատերազմում անպայման հաղթելու ենք. մենք չենք ուզում մեզ հաշիվ տալ, որ ոգու և կամքի ամրությունը եթե զուրկ է տնտեսական թիկունքից (թերևս հիմար չեն այդ տեղում միջոցներ չխնայող ժողովուրդներն ու պետությունները), ուղիղ գծով տանում է ընդամենը նահատակության, որի «բարիքները» մենք շատ ենք ճաշակել:

- Մենք բարիքը վերածում ենք չարիքի՝ անընդհատ մեզ համոզելով, որ ամուր ընտանիքն է պետության հզորության երաշխիքը. այդպես մեր ընտանիքների բարօրությունը մեզ համար դառնում է գերխնդիր՝ բացառելով համազգային այլ կառույցների կարևորության ըմբռնումը և դրանց համար շահագրգռությունը:

- Եվ այլն, և այլն ...

Վերևում ասվածից ակնհայտ է, որ պատմությունը, մեծագույն ցանկության դեպքում անգամ, չի կարող արտացոլել եղելության օբյեկտիվ բովանդակությունը: **Պատմությունը զգալիորեն սոցիալ-քաղաքական պատվերի արդյունք է: Հետևաբար շատ զգույշ պետք է լինել՝ հաշվի առնելով, որ պատմությունը թեև կայանում է անցյալի նյութով, բայց ձևավորում է էթնիկ ինքնագիտակցությունը և նպատակաուղղված է ապագային:** Ուստի յուրաքանչյուր վրիպում կարող է անհատուցելի կորուստների պատճառ դառնալ:

Այսօրվա մեր կենսակերպը, կենսական կողմնորոշումներն այս առումով լրջո-

րեն մտահոգվելու առիթ են տալիս: Մասնավորաբար այն, ինչը բնորոշ է մեր վարքագծին ու նկարագրին՝ օտարների և յուրայինների հետ շփումներում: Առաջին դեպքում մենք ինքնաստորացման չափ շահադիտականորեն օտարասեր ենք: Այստեղ ինքնասիրության մեր կորուստները հետևողականորեն փոխհատուցում ենք էթնիկ շրջանակներում միջմարդկային այնպիսի փոխհարաբերություններով, որոնց բնորոշ բնությունը, ստորակարգության ընդգծումը մեզ համար անթաքույց հիացմունքի ու բավարարվածության աղբյուր է, ինքնահաստատման ձև: Ընդ որում, ցավալին այն է, որ սա էթնիկ նկարագրի հատկանիշ է դառնում՝ վարակելով սոցիալական բոլոր շերտերին: Դժվար չէ գլխի ընկնել, որ սա ստրուկի (ոչ թե սոցիալական կարգավիճակով, այլ հոգեկերտվածքով ստրուկի), ինքն իր տեսակից խռովածի վարքագիծ է:

Բոլորովին էլ մտադիր չենք գույները թանձրացնել, քանզի մեզ վերաբերող պատմության արդյունքը՝ **ներկան**, այնքան է մտահոգիչ, որ դա ուղղակի ավելորդ զբաղմունք կլինի: Ժամանակն է հանուն վաղվա կանգ առնել և **լրջորեն վերագնահատել մեր ճակատագրում ու նկարագրում մեր իսկ հյուսած պատմության գաղափարախոսական նշանակությունը**:

Հասկանալի է, որ դա հեշտ գործ չի լինելու⁸: Բայց նահանջի ու կորուստների վերջին սահմանին հասածի սթափ մոտեցմամբ դեռևս կարելի է որոշակիացնել մեր գլխով անցածը վերապատմելու և՛ մեթոդաբանությունը, և՛ տեսությունը՝ անզիջում մրցակցության հրապարակ դարձած այս աշխարհում արժանապատիվ գոյության հեռանկար երաշխավորող մեր **կոնցեպտը** ձևավորելու համար: Հասկանալի է, որ այս անհետաձգելի գործում առաջնահերթ դեր ու պատասխանատվություն պիտի ստանձնեն հատկապես հայագետ մտավորականները: Անկեղծ, ակտիվ գիտական քննարկումներից դեպի ազգի ճակատագրով մտահոգ հասարակական կարծիքի (խմբակայնությունից և սովածների կամ ճարպակալածների օրախնդիր շահերից անկախ կարծիքի) ձևավորումը և գործնական, սթափ, նպատակամետ քայլերի հաշվարկը դյուրին խնդիր չէ: Սակայն նորօրյա մարտահրավերները մեզ այլընտրանք չեն թողնում: Հասունացել է կանգ առնելու և առկա իրավիճակը սթափ գնահատելու ժամանակը:

Summary

OCCURANCE, HISTORY AND NATIONAL SELF-CONSCIENCE

Sergey A. Aghajanyan

In the article the author discusses the relation between event, speech, history. History is presented as an expression of a history of human interpretation that can be completely different from objective reality. The interrelation between times is very important in history (time of the event and time of the teller). Not only is the past is interpreted in the small period of the present (history is born), but the future is also planned. With the past told and retold, a national system of values and archetypes are formed. Based upon this, the nation forms its future. In the end, examples on value expressions of thinking and behaviour are brought forth, which now are alienated among the Armenians.

8 Տե՛ս Տարեգիրների ժամանակը, «Վեմ» համահայկական հանդես, եր., 2011 թ., N 1 (33), էջ 3-11: